

dolazak iz htonskog sveta (II)

bojan jovanović

Budući da trenutkom rođenja dolazi do kulminacije realnosti svetog, valja ukazati na to da je upravo za pojam svetog vezano i posebno ritualno obeležje porodilje i deteta u ovoj obrednoj fazi. Međutim, ovaj pojam nije jednoznačan u svom širokom magijsko-religijskom opsegu. Jedna od osnovnih karakteristika svetog je, kako je istakao van Genep, njegova značajna polivalentnost, odsustvo neke apsolutne vrednosti, relativnost i zavisnost od specifične situacije. Kako u ritualnim sadržajima i predstavama u ovoj obrednoj fazi dolazi do izražaja pojmovna kompleksnost svetog, ukazaćemo na njegove osnovne karakteristike.

SVETO I STATUSNA NEODREĐENOST

Ritualna izolacija koja doprinosi kulminaciji svetog u činu porođaja ogleda se najpre u distanciranju i udaljavanju od uobičajenog, profanog životnog konteksta. Porodilja je u ovoj obrednoj fazi izdvojena od ostalih članova zajednice, sa izuzetkom lica koja joj nastoje pomoći. Proces izolacije od profanog društvenog i životnog okvira ogleda se u sve većoj participaciji u svetom i sve većoj bliskosti drugom, htonskom svetu. Sveta realnost dostiže svoju kulminaciju zapravo u činu novorođenčtovog dodira zemlje kao simboličke potvrde pripadanja svetu iz koga dolazi. Budući da se silo u univerzumu u okviru magijsko-religijske koncepcije, kako je uočio Emil Dirkem, shvataju prema modelu svetih sila i činoci htonskog dobijaju u ovom činu atribut svetog, pa je njihov učinak evidentan i u magijsko-religijskom obeležju ritualnih subjekata.

Statusna nedefinisanost, karakteristična za liminalnu obrednu fazu, svojstvena je, dakle, i novorođenčetu koje je izvan uobičajenih klasifikacija i određenih struktura. Ono objedinjuje karakteristike početnog i završnog stanja, ne pripadajući u potpunosti ni ovom, ni onom svetu. Ključni liminalni simbolizam, kako ističe Viktor Turner, izražen je u ovom paradoksu dvostrukosti, u mogućnosti da se u jednom trenutku bude i ovo i ono. Napuštanje dotadašnjeg i prelaženje u novi status odvija se, zapravo, između granica početnog i završnog ritualnog procesa. Između ovih granica odvija se proces liminalne faze u kojoj dolaze do izražaja sasvim suprotna svojstva karakteristična za uobičajeno profano početno i završno stanje, svojstva izražena i kao inverzija postojećeg socijalne i kulturne realnosti. U tom smislu i dolazi do preokretanja u sveto koje pojmovno pokriva upravo to stanje drugačijih relacija u ovoj obrednoj fazi.

Preokretanjem u sveto i ritualni subjekti u liminalnoj fazi prelaza postaju ritualno moćni, pa je s toga i odnos prema njima određen drugačijim pravilima. Budući da je ova neodređenost statusnog položaja novorođenčeta bitna karakteristika njegovog ritualnog liminalnog stanja dominantne magijsko-religijske predstave i postupke valja sagledati prvenstveno u ovom kontekstu, kao proizvod izražene statusne nedefinisanosti. Ovakav položaj ritualnog subjekta implicira prema Viktoru Turneru, najpre njegovu ambivalentnost, ali i njegovu latentnu svetost i moć. U ovom ritualnom periodu dolazi, dakle, do izražaja neophodnost priznavanja istovremene egzistentnosti dijametralno suprotnih i do tada potpuno odvojenih elemenata. Sveto koje se u periodu liminalnosti vezuje za ritualne subjekte porodilju i dete determinisano je njihovom statusnom neodređenošću koje se ispoljava u dvostrukom smislu: prirodnom, jer se nalaze između ovozemaljskog i htonskog, i društvenom, jer još uvek nemaju jasno određenu društvenu ulogu. Paradoks dvostruke pripadnosti i statusne nedefinisanosti ritualnih subjekata ne dovodi se u pitanje, pa se njegova aporičnost i razrešava, na neki način predstavom koja konotira pojam svetog.

NEČISTO I SVETO

Vremenski period od 40 dana od trenutka rođenja deteta, identifikovano kao sveto vreme, označava u narodnoj tradiciji i vreme magijsko-kulturne nečistoće. Ovaj period se u kontekstu obreda prelaza vezanih za životni ciklus pojedinca povodom rođenja, svadbe i smrti u tradicionalnoj kulturi Srba može smatrati konstantom trajanja marginalne faze navedenih obreda. Naime, dosadašnja istraživanja, utvrdila su da je novorođenče u ovom periodu svoje statusne neodređenosti kultno nečisto i još uvek u vlasti htonskih sila. U prelaznom periodu od 40 dana od rođenja, dete se i ne smeje jer, prema narodnom verovanju, kako ističe Veselin Čajkanović, još uvek pripada htonskom svetu kome je smeh kao suštinska manifestacija života neprimeren i dijametralno suprotstavljen. Novorođenče se tokom trajanja ovog perioda, odnosno do krštenja, nije ljubilo, a u slučaju smrti nije se uobičajeno sahranjivalo na groblju, već pored njega. U mitskoj projekciji, duši nekrštenog deteta pridavale su se demonske osobine i ono je pod imenom »nekrštenac« oličavalo opasnost koja preči svakom novorođenom detetu u periodu do 40 dana.

Istovetno pojmovno određenje važi i za porodilju. U vreme lohijalnosti, odnosno postporodajnom periodu u kome dolazi do prirodnog čišćenja i obnavljanja sluzokože materice, porodilja je smatrana ritualno nečistom, pa je zato i izbegavala neposredne kontakte sa ljudima i objektima, dok je pod izričitim zabranom bio njen kontakt sa tzv. svetim objektima, kao što je, na primer, crkva. Ukoliko umre prilikom porođaja ili u vreme svoje kulturne nečistoće, žena se tokom samrtnog rituala nije unosila u crkvu, već se opelo vršilo ispred ovog sakralnog objekta. Ovakav odnos prema detetu i porodilji motivisan je potrebom distanciranja od njih kao kultno nečistih pa odatle i zabrana njihovog neposrednog kontakta sa onim što je smatrano svetim. Međutim, ovakvo pojmovno definisanje ritualnih subjekata može se razumeti i kao rezultat hristijanizacije paganskog religijskog nasleđa. Naime, kao što je

Veselin Čajkanović već dokazao mnoge dotadašnje paganske svetinje tokom procesa hristijanizacije ili su potiskivana ili su dobijala sasvim suprotno, negativno značenje. Participacija u svetoj realnosti, neosporno je, ritualnim subjektima u liminalnoj obrednoj fazi prelaza davala odgovarajuće obeležje prolazne svetosti koje je u slučaju smrti postajalo i njihovo trajno obeležje. Potvrdu za ovu pretpostavku pruža nam i sačuvani refleks paganskog verovanja po kome je porodilja u slučaju smrti imala status zemaljske mučenice, ali i nebeske svetice. Sasvim je, dakle, opravdano pretpostaviti da je status svetog, vezan za porodilju i dete u fazi liminalnosti, detronizovan iz aspekta potonjih važećih hrišćanskih shvatanja. Gubeći dotadašnje pagansko obeležje, oni su kao takvi postali nepoželjni u blizini novih sakralnih crkvenih objekata kao što su crkve i groblja.

Naravno, pojam svetog, kao što smo istakli, nije jednoznačan. Ukazujući da zajednički imenteljni svetih stvari treba videti pre svega u njihovim odnosima nesaglasnosti i nespojivosti, Emil Dirkem ističe da sveto može postojati po različitim osnovama, što uključuje i mogućnost postojanja »nečisto svetog«. Ukoliko prihvatimo određenje Meri Duglas da je nečisto uslovljeno prvenstveno položajem elemenata koji nisu na svom mestu, onda se ritualna nečistoća porodilje i deteta može razumeti kao rezultat njihove statusne nedefinisanosti u liminalnoj obrednoj fazi i veze sa htonskim svetom. Statusna neodređenost ritualnih subjekata je, dakle, determinanta predstave o njihovoj svetosti koja u paganskom smislu implicira i pojam nečistog. Međutim, ovo latentno značenje nečistog postalo je dominantno u kontekstu potonje hrišćansko interpretacije paganskog svetog, destrikcije njegove dotadašnje pojmovne aure i pridavanja potpuno negativnog ritualnog značenja.

Novorođenče i porodilja su u fazi liminalnosti, kao što smo istakli, statusno neodređeni u socijalnom i prirodnom smislu, jer njihove društvene uloge i participacija u profanom životu zajednice nisu još potvrđeni. Budući da su u ovoj fazi ritualni susreti u neposrednoj vezi sa htonskim svetom, prisustvo htonskog u ovozemaljskom je, zapravo, uzrok nečistom koje se nastoji izolovati i odstraniti iz profanog društvenog konteksta. Prelazeći utvrđene granice svetova, htonsko je činilac nečistoće, element koji ne pripada uobičajenom, svakodnevnom životnom okviru i koji se nastoji osloboditi, očistiti radi afirmisanja postojećeg važećeg sistema pojmova i kategorija. Čitav niz mera zato i ima za cilj da regulišu odnos članova zajednice sa porodiljom i detetom u periodu njihove ritualne nečistoće. Jedna od tih mera je njihovo ritualno izdvajanje radi sprečavanja kontakta sa njima. Tako se oko porodilje i deteta nakon porođaja pravi ritualni krug od brašna. Svrha ove magijske radnje je stvaranje izvesne zaštite koja ima dvostruki smisao, jer se krugom najpre štite porodilja i dete od mogućih negativnih uticaja, ali se ujedno ovim postupkom obezbeđuje i zaštita okoline od negativnih svojstava ritualnih subjekata u fazi liminalnosti. Iako postoje izvesni postupci kojima se dete štiti od nečistog dodira majke, ono je zajedno sa majkom do 40 dana od rođenja ritualno nečisto. U vreme lohijalnosti porodilja je zbog svoje ritualne nečistoće izdvojena od vitalnih izvora bitnih za život zajednice, pa je zato i isključena iz dotadašnjih uobičajenih poslova oko pripremanja hrane. Međutim, zbog određenih ekonomskih interesa vezanih za potrebu ženinog ranijeg uključivanja u porodični život, ovaj period od šest nedelja, odnosno 40 dana, koji je označavao trajanje liminalne obredne faze mogao je biti i kraći, ali je žena i dalje, kako ističe Gluščević, zbog svoje nečistoće izbegavala kontakt sa drugim licima. Poštovanje ovog perioda ritualne nečistoće ogleda se u tome što se ritualnim lustrativnim i preventivnim radnjama nastoji da smanji stepen opasnosti od njenog prevremenog uključivanja u svakodnevni život. Radi izvršenja nekih magijskih radnji, žena i neposredno nakon porođaja izlazi iz kuće. Tako u Istoku, običaj porodiljog odlaska do reke da bi se u njoj okupala i oprala rublje, M. Dragić sagledava kao magijski postupak vršen najpre u lustrativnom cilju, pranja ritualne nečistoće i zla, ali istovremeno i u imitativno-magijskom cilju obezbeđenja porodiljinog mleka koje bi trebalo da teče kao voda.

Novorođenče i porodilja su u periodu liminalnosti ritualno nečisti, nepoželjni i opasni za članove zajednice koji ih istovremeno i ugrožavaju. U tom smislu se i nastoje preciznije utvrditi granice između ritualnih subjekata u obrednom povodom rođenja i ostalih članova zajednice. »Što oštrije određujemo naše granice, ističe Edmund Lič, to smo svesniji prljavštine koja je dvosmisleno dospela na pogrešnu stranu, granice. Granice postaju nečiste po definiciji i mi ulažemo mnogo truda da ih održimo čistim samo da bismo mogli očuvati poverenje u svoj sistem kategorisanja. Vezano, dakle, prvenstveno za narušavanje postojećih odnosa prisustvom htonskog elementa koji je izvan svog utvrđenog mesta, pojam nečistog koji se dovodi u vezu sa porodiljom i detetom izražava stanje nereda i opasnost od haosa. U tom smislu nečisto dobija i značenje opasnog, jer predstavlja izvor opasnosti i mogućnost negativnog uticaja eventualnim podruženim trajanjem i proširenjem ovog stanja. Predstava o opasnosti u magijsko-religijskoj interpretaciji znači posedovanje skrivene, tajanstvene, mistične moći čiji je spektar mogućeg uticaja vrlo širok. Prema ritualnim subjektima, porodilji i detetu, istovremeno svetim i nečistim, nosiocima one neupitne tajanstvene, skrivene moći preduzimaju se u skladu sa tradicijskim pravilima i magijsko-religijskom praksom sasvim konkretne mere za sprečavanje, ograničavanje i prevazilaženje latentne opasnosti od proširivanja nereda i stanja haosa.

Imajući, dakle, u vidu dvostrukost pojmovnog značenja mistične moći izraženu kako u mogućnosti magijskog uticaja, tako i u mogućnosti magijske ranjivosti, možemo konstatovati da su porodilja i dete opasni za druge, ali i ugroženi od drugih. Pripisivanje posebnih negativne moći porodilji i detetu zbog njihove ritualne nečistoće izražava, u stvari, njihovu opasnost za druge. Međutim, istovremeno se navedeni ritualni subjekti nastoje i zaštiti apotropejnim od mogućih negativnih uticaja izraženih u opasnostima od zlih očiju ili nečistih sila oličanih u porođajnim demonima u okviru dominantnih mitskih predstava vezanih za ovaj obred. Budući da će o ovim, predstavama biti nešto više reči u daljem razmatranju, konstatujemo da se neodređenost statusa i uloga ritualnih subjekata u liminalnosti izražava kroz antitečki pojam svetog koji implicira njihovu opasnost za druge, ali istovremeno i njihovu ugroženost od negativnih uticaja drugih. Opasnost je dakle obostrana, pa je zato i preosetljivost, ranjivost i ugroženost porodilje i deteta samo jedan pol tradicijskih predstava o njihovoj magijskoj ne-moći, jer se istovremeno veruje i u opasnost od njihove nečistoće i mogućnosti magijske infekcije ostalih članova zajednice.

HORIZONT MITSKOG

Suspendovanje uobičajenih pravila profanog života i afirmacija jedne druge, svete realnosti u liminalnoj obrednoj fazi nužna je posledica prisustva i delotvornosti elemenata onog drugog, htonskog sveta aktuelizovanih detovim dolaskom na ovaj svet. Iako u kontekstu realnog društvenog vremena ima sasvim određeno trajanje, ova obredna faza je, u stvari ritualno »bezvremena« i pojmovno vrlo bliska osnovnim karakteristikama htonskog sveta vezanim za predstave o večnosti i nepromenljivosti. Prolaženje kroz liminalnu fazu je simbolička negacija profanog, praćena osporavanjem njegovih socio-kulturnih činioaca i važećih statusnih odlika. Naravno, ova negacija nije apsolutna jer pretpostavlja istovremeno prisustvo različitih statusnih obeležja i istovremenu egzistenciju dijametralno suprotstavljenih pojmova htonskog ovozemaljskog, što ritualnom subjektu daje svojstvo karakteristične statusne neodređenosti. Ova svojstva ritualnog subjekta postaju zaveća i za celokupnu realnost koja gubeći uobičajena profana obeležja dobija i karakterističnu dimenziju mitskog. Karakteristike marginalne (liminalne) obredne faze ogledaju se, kako je istakao Viktor Turner, i u intenzivnim relacijama sa višim silama izraženim u pridržavanju određenih tabua ili vršenju magijskih radnji. Mit je, zapravo, vid dramatisacije onog aspekta obreda koji izražava odnos između ritualnih subjekata i aktuelizovanih sila htonskog sveta. U liminalnoj obrednoj fazi mitsko je sastavni deo obreda, jer verovanje u prisustvo izvesnih natprirodnih bića dobija u određenim ritualnim postupcima materijalnu objektivizaciju. Zato i pojedini elementi u ritualima vezanim za mitska bića imaju sasvim konkretnu ulogu u magijskoj i kulturnoj praksi. Analiza mitskih predstava u kontekstu osnovnih karakteristika liminalne obredne faze je način preciznijeg sagledavanja svojstva mitskih bića i definisanja karaktera njihove komunikacije sa ritualnim subjektima. U tom smislu ćemo i naredne redove posvetiti ukazivanju na osnovne karakteristike mitskih bića aktuelizovanih u obredu povodom rođenja.

NEPOZNATE HTONSKE SILE

Mitski horizont počinje zapravo da se ocrta već u periodu trudnoće, odnosno još u preobrednoj fazi u kojoj su žena i plod izloženi nepoželjnim negativnim uticajima bilo da oni dolaze iz ljudskog ili prirodnog, odnosno htonskog sveta. Ovom prilikom ćemo ukazati na njihovu izraženost upravo u periodu nakon dolaska deteta na svet. Tako, se, na primer, od žice, načinjene od ploče potkovicе skinute sa mrtvog konja koja je bila magijska preventiva majci tokom trudnoće, pravi u oči petka u ponoć u potpunoj tišini posebna amajlija, u vidu raonka, sekire, trnokopa i sl. koju će dete nositi tokom svog života u cilju zaštite od sila koje su mu pretile i pre rođenja. Veza sa predmetom sa nesumnjivim htonskim obeležjem, jer je preuzet sa mrtve životinje, nastoji se dakle održati i dalje kao već potvrđeno zaštitno sredstvo od nepoznatih, pretećih sila htonskog sveta. Novostvorena amajlija ima dakle istovetnu zaštitnu ulogu produžavanja magijskog imuniteta ili otpornosti od negativnog delovanja htonskih sila. U istom cilju uspostavljanje veze sa htonskim setom izraženo je i u uobičaju ušivanja kamena belutka kao amajlije u detinje pelene. Posebna magijska moć ove vrste skriveno nošenih predmeta ogleda se u sposobnosti da spreče kako opasnosti od nepoželjnog delovanja pomenuatih htonskih sila, tako i od mogućih negativnih uticaja demona, bolesti, oružja, magijskih radnji i zlih pogleda, čime hamajlije mogu dobiti i sasvim posebnu zaštitnu funkciju vezanu za prevenciju od nekih sasvim određenih opasnosti. Međutim, osim hamajlija pribegava se i nizu drugih preventivnih sredstava i postupaka radi zaštite porodilje i deteta u periodu njihove izloženosti negativnom delovanju nepoznatih sila. Tako se u cilju zaštite, osim navedenog magijskog kruga oko deteta i majke, protiv utvara i zlih sila pred spavanje vrši i kađenje prostorije zapaljenim katranom, čubrom i belim omanom. Smatra se, takođe da dete ne treba ostavljati samo, a u kući u ovom periodu bi trebalo neprekidno da gori vatra koja se nikom ne daje. Posebno se pazi na to da pelene, bakrač i korito ne zanoće izvan kuće. Ukoliko pelene zanoće, onda se lustrativnom magijskom radnjom nadnošenjem nad vatrom nastoji otkloniti eventualno negativno delovanje zlih sila. Zatreba li da porodilja izađe iz kuće u ovom periodu, ona će to učiniti sa vatrom u ruci ili belim lukom oko vrata. Isto pravilo, kako ističe Sima Trojanović, je važilo i za posetioce koji su u ovo vreme, noću dolazili u porodiljinu kuću, jer su pre ulaska morali pred pragom da preskoče vatra što je predstavljalo svojevrsnu preventivno-lustrativnu radnju vezanu za opasnost od demona.

OPASNOST OD ZLIH POGLEDA

Podložno urocima još dok je u majčinju utrobi, dete i porodilja su naročito izloženi opasnosti od zlih pogleda u periodu nakon porođaja. Za razliku, dakle, od prethodno pomenutih negativnih uticaja prirodnog, tj. htonskog sveta, opasnost od uroka dolazi prvenstveno od ljudske zlonamernosti. Vrlo rašireno verovanje u zle oči u našem narodu stvorilo je i predstavu o urocima kao uzročnicima mnogih nevolja i bolesti kod odojčeta.

Odbijanje deteta da sisa ili nedostatak majčinog mleka tumači se prema narodnom verovanju posledicom negativnog delovanja zlih pogleda koji, dakle, prekidaju vitalnu nit neophodnu za održavanje novorođenčeta u životu. Porodilja i dete spadaju u kategoriju lica vrlo podložnih uticajima pogleda. Međutim, u ovom kontekstu treba istaći i to da je i trudnica, kao licu u izuzetnom stanju, bio svojstven za o pogled, odnosno mogućnost negativnog uticaja koja se samo produžavala i u postporođajnom periodu, dobijajući drugačiju magijsko-religijsku artikulaciju. Naime, porodilja i dete su u ovoj obrednoj fazi smatrani ritualno nečistim, pa zato i opasnim za članove svoje najuže zajednice. Zato je stanju njihove statusne neodređenosti u liminalnoj obrednoj fazi svojstvena svojevrsna ambivalencija: oni su opasni za druge, ali su i sami ugroženi od drugih, za koje se i vezuje opasnost od zlih pogleda. Urokljivost je, dakle, naziv koji se odnosi na mogućnost nanošenja zla, odnosno načinjanja ili ranjavanja ritualnih subjekata od lica koja dolaze u neposredan kontakt sa njima. Dok se opasnost za druga lica izražava kroz predstavu o nečistoći, zloj sili imanentnoj porodilji i detetu, njihova ugroženost i ranjivost kao ritualnih subjekata od drugih se ispoljava kroz verovanje o zlim pogledima. Predstava o urocima je, dakle, mitska projekcija verovanja o mističnoj sili zlih pogleda kojom se izražava ranjivost ritualnih subjekata, odnosno njihova ugroženost od drugih lica. Magijsko-animistički sadržaj ovog verovanja implicira odgovarajuću mogućnost zaštite. Tako se osim navedenih hamajlija, ova zaštita vrši sklanjanjem od pogleda, skretanjem pogle-

da na neke druge osobe, znake ili predmete koji svojom neobičnošću mogu privući pažnju, nečistoćom i zaštitnim rečima kojima se nastoji otkloniti negativno, urokljivo delovanje čuđenja ili pohvala upućenih detetu. Ukoliko se konstatuje oboljenje od uroka, onda se, kako ističe Tihomir Đorđević, odgovarajućim magijskim sredstvima prvenstveno lustrativnim postupcima i bajanje preduzima lečenje. Širok spektar zlog delovanja izražen u opasnosti po zdravlje i život deteta manifestuje se određenim simptomima bolesti. Međutim, preterana uznemirenost, plač, znojenje, povišena temperatura, groznica, zatvor i drugo, samo su povod da se posumnja u uzrok zlih pogleda. Budući da se pre preduzimanja odgovarajuće terapije mora utvrditi uzročnik oboljenja, dijagnosticanje se najčešće obavlja putem gašenja ugljevlja. Tako prema narodnom shvatanju ukoliko potonu komadi bačenog zapaljenog ugljevlja u nenačetu vodu namenjenu obolelom, onda se uroci potvrđuju kao glavni uzročnici oboljenja. U ovom postupku gatalački momenat može se odnositi i na istovremeno utvrđivanje lica koje je prouzrokovalo bolest, tako što se ugljevlje namenjuje određenim osobama u koje se sumnja, pa ukoliko određeni komad pri izgovaranju imena osumnjičenog potone, smatra se da je time sumnja i dokazana. Voda u kojoj je gašeno ugljevlje u cilju potvrđivanja bolesti može se koristiti i radi lečenja od uroka ukoliko je obolelo dete malo popije ili se njome umije. Lekovitost vode se povećava stavljanjem bosiljka, a umivanje protiv uroka se može vršiti vodom u kojoj je skuvana trava čista.

Tradicijna predstava o urocima oličava mitsku projekciju mistične sile zlog pogleda koja se može najadekvatnije razumeti u kontekstu magijsko-animističke osnove srpske paganske religije. Name, magijsko-animističke dominantne naše tradicijske kulture kao spoznajni i interpretativni okvir brojnih pojava, postupaka i ritualnih sadržaja dale su i verovanju u mističnu, odnosno bezličnu snagu imanentu ritualnim subjektima i određenim licima koje mogu ugroziti ove subjekte u stanju njihove statusne neodređenosti i sasvim konkretnu predstavu o zlim očima. Verovanje u zle oči izražava, dakle, znatno razvijeniji, apstraktniji nivo animističkih predstava. Povezanost sa magijskim principom homeopatije o prenošenju i izazivanju zla, daje ovim predstavama i formu konkretne prakse. Takođe treba reći i to da ovo verovanje ima neosporno sasvim realnu inspiraciju u sugestivnoj moći ljudskog pogleda. Urokljivost je, dakle, naziv koji se odnosi prvenstveno na mogućnost nanošenja ili izlaganja zlim pogledima. Ovo svojstvo zlih očiju implicira mogućnost nanošenja zla, odnosno načinjanja ili ranjavanja samim pogledom. U tom smislu se urokljivost potvrđuje kao vrsta magijske infekcije izazvane najčešće nesvesnim delovanjem.

U načinu oslobađanja od zlih sila, kako ističe Frejzer, jedan od središnjih momenata ima i verovanje u mogućnost prenošenja zla. Zlo od koga se želimo osloboditi, prema ovom verovanju, može se prognati i preneti na neko drugo mesto ili neko drugo biće. Isceliteljski postupci, prema Tokarjevu, postoje uporedo sa verovanjem u negativne magijske uticaje. Ukoliko je magijska infekcija zlog pogleda jedan od takvih uticaja, mogu se razumeti i odgovarajući načini preventive i terapije od ovako shvaćenih uzročnika negativnih posledica. Verovanje u prenošenje zla kao i radnje vršene na osnovu onih shvatanja u cilju zaštite ili osloboda od zla spadaju nesumnjivo u magijsko-animističke predstave koje u magijskoj praksi dobijaju i svoju supstancijalističku artikulaciju izraženu u određenoj materijalnoj hipostazi zlih sila. U navedenom postupku gašenja ugljevlja vršenog u cilju otklanjanja uticaja zlih pogleda magijsko delovanje se zasniva na pretpostavljenoj analogiji između ugljevlja i uroka. Na osnovu ove analogije bacanje zapaljenog ugljevlja u vodu je način simboličkog gašenja žarišta uroka stvorenog zlim pogledom. Međutim, ovim prvenstveno homeopatskim postupkom ne iscrpljuje se i dostupna magijska terapija. Sledeći stepen magijskog delovanja se nastoji ostvariti umivanjem i pijenjem ove vode čija se lekovitost i neposrednim, kontagioznim magijskim putem želi preneti na obolelog.

Osm navedenih radnji vršenih u cilju prevencije i terapije, radi lečenja od uroka se poseže i za rečima, jer kao što se preteranim hvaljenjem, izrazima divljenja i čuđenja mogao pojačati negativan uticaj zlih pogleda, tako se i odgovarajućim magijskim formulama — basmama moglo uticati na otklanjanje uroka kao uzročnika bolesti. Izgovaranje basme, moglo je pratiti i ritual gašenja ugljevlja, ali se ono moglo vršiti i potpuno samostalno. Mada se i u određenim iskazima i oblicima pominjanje uroka vrši i radi preventive, njihovo imenovanje u magijskoj formuli neposredno je povezano sa osnovnim ciljem njihovog proganjanja kao osnovnih uzročnika bolesti. Jedna od tih basmi glasi: »Urok sedi na stolicu, uročica pod stolicu; urok uriče, uročica odriče. Beži uroče u goru, u vatru, tu ti nije mesto.« Bajanje je, dakle, preduzimanje da bi se odstranio urok kao vrsta demona iz tela. Osoba koja baje — baječ — obraća se demonu — uroku da izađe iz tela i ode tamo gde mu je mesto. Bajanje se preduzima kako ne bi došlo od težih oboljenja uslovljenih neblagovremenom intervencijom čime se urocima, u stvari, dopšta da ožive u obolelom detetovom telu. Specifičnost bajaličkog teksta i magijske funkcije reči ogleda se u osnovnoj nameni ovih tvorevina vezanoj prvenstveno za mogućnost uspostavljanja komunikacije sa urokom kao posledicom delovanja sile zlih pogleda. Zato se reči bajalice i nisu izgovarale na uobičajen način da bi ih onaj kome se baje mogao razumeti, već je mrmljanje šaputanje teksta bilo namenjeno prvenstveno demonskoj sili protiv koje je i primenivan čitav postupak. U tom smislu se može shvatiti razlog bajaranja sasvim malom detetu, jer izgovaranje magijske formule bajaličkog teksta ne pretpostavlja i mogućnost detetovog razumevanja promrmljanih reči, već način obraćanja demonskoj sili oličenoj u uroku sa kojim se u bajaranju i komunicira. Redukovano materijalnog dela znaka — sintagmi u funkciji označitelja — na jedva čujno mrmljanje koje se, dakle, ne može ni značenjski identifikovati, omogućuje zapravo neposredno upućivanje poruke samog označenog sili čiji se negativni uticaj nastoji suzbiti. Primenjivana prvenstveno u utilitarne svrhe u cilju otklanjanja negativnih posledica uricanja, bajaranja predstavlja specifičan oblik magijskog komuniciranja kojim se nastoji izvršiti uticaj na određenu animizovanu demonsku silu. Ovom vrstom magijske prakse želi se, dakle, najpre uspostaviti određena zaštita deteta od mogućih nepoželjnih uticaja, a potom i otkloniti uzročnici nastalog oboljenja. Međutim, bajaranje je, kao što ćemo nešto kasnije videti, magijsko sredstvo koje će imati svoju primenu i u kontekstu odbrane od jedne druge vrste opasnosti kojoj je novorođenče izloženo u periodu od 40 dana od rođenja.

(nastaviće se)